

Б 16

Микола Басіжан

В ДНІ ВІЙНИ

Військове Видавництво
Народного Комісаріату Оборони

1 9 4 5

91.79-1
Б16

Б16

Микола Бажан

В ДНІ ВІЙНИ

—
ПОЕЗІЇ

~~Львівська Областна
БІБЛІОТЕКА~~

ВІЙСЬКОВЕ ВИДАВНИЦТВО
НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ОБОРОНИ ✓
КИЇВ — 1945

470465

Д-ржавна історична
бібліотека УРСР

Н. БАЖАН

В дни войны

(на украинском языке)

Редактор майор Ю. Г. КОСТЮК

Техред Н. Н. ГОРБУНОВА. Корректор Н. И. ЧАЙКОВСКАЯ

Г816055. Подписано к печати 15.6.45. Объем 3 печ. листа,
Зак. № 523. Отпечатано в 4-ой типографии Воениздата НКО.

В ДНІ ВІЙНИ

КЛЯТВА

В нас клятва єдина і воля єдина,
Єдиний в нас клич і порив:
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Ми сталю з гармати, свинцем з карабіна
Розтрошимо впень ворогів.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

До бою звелась богатирська дружина
Радянських народів-братів.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Вкладає меча в руки вірного сина
Наш край, щоб цей меч пломенів.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Чекає на ката ганьба й домовина,
Де б чоботом він не ступив.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Роззявилась свастики паща зміїна,
Та гада розчавить наш гнів.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Сталева, незламна і мудра людина
Веде нас до грізних боїв.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Іде по шляху перемог батьківщина
Під прапором більшовиків.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

ЛЕТІТЬ, ОРЛИ!

Штиком і танком, бомбою й снарядом
Ми смерть несем оскаженілим гадам,
Ми їх стріляєм, нищим ряд за рядом—
Нема рятунку кровожерним псам!

Гримить метал над Заходом і Сходом,
Ми, як один, звелися всім народом,
Двохсотмільйонним рушили походом,
І перемога путь вказала нам.

Вінчає слава нашу добру зброю,
Яка звелась над чорною ордою.
Великою священною війною
Фашистську гидь з лица землі зітрем!

Народи — грізні, мужні й войовничі —
Встають до бою, подвигу і січі,
І в спільний клич злились мільйонні
кличі.

Трощи фашизм залізом і вогнем!

Ревіть, мотори! Гуркотіть, мотори,
Вогненным летом пронижіть простори,
На голову кривавої потвори
Повергніть груз смертельних бомб своїх!

Благословляє людство ці удари,
Ці наші бомби, звергнуті спід хмари.
Ці блискавиці гніву і покари,
Які разять собак скажених всіх.

Летіть, орли нещадні і могуті,
На рать їх риньте з голубої кручі
І розкаряки свастики павучі
Розтопуйте, розчавлюйте упень!

Хай трусяться в предсмертній трясці
гади—

Вони вже чують, що нема пощади
І що радянські бомби та снаряди
Для них віщують їх останній день.

Ви хочете нас уярмить? Дарма!
Дарма вас ваблять наших надр принади!
Прокляті пси, пощади вам нема,
Нема пощади!

Народ-титан поклявся: «Не віддам
Загарбникам своєї волі й влади».
Криваві пси, нема пощади вам,
Нема пощади!

Ви кинетесь у розпачі сліпма
Назад в свої барлоги і осади,
Та марно, пси,—пощади вам нема,
Нема пощади!

БАЛАДА ПРО ПОДВИГ

В повітрі, рокочучи, йшли літаки,
Піднісши на крилах червоні зірки,
Пілоти дивились донизу, туди,
Де димом курилась дорога орди,
Де згарищем сіл і руїнами міст
Грабіжницький шлях свій позначив
фашист.

У льотчиків серце несхитне й тверде,
Рука неухильно машину веде,

І тільки вогонь висяває в очах,
Коли вони вниз поглядають на шлях.

Крилом похитав командир. Це—наказ.
Націлені бомби зірвалися враз,

Щоб впасти на банди убивць з висоти
Ударами гніву, покари і мсти.

Свистіння і гуркіт. Вражай і трощи!
Німецькі солдати тікають в кущі.

І стовпищем диму, снопами іскрин
Злітають в повітря ряди їх машин.

Пригнувши іглисті вершечки дерев,
Проноситься двигіт моторів і рев.

Над шляхом шугнула машина мигцем,
Солдатів обливши вогнем і свинцем.

В цю мить залящав кулемет за ліском,
Зацюкавши кулями над літаком,—

Бив люто й нестямно, і раптом розсік
Гордливого сокола сріберний бік.

Поранену птицю радянських висот
В політ передсмертний виводить пілот,

Веде на колони машин по шосе,
І знищення, й племінь з собою несе.

— Загину загибеллю сокола я,
Та карою буде й загибель моя—

Любиму вітчизну топтати не дам
Кривавим, підступним і злим ворогам...

Безтрепетні руки тримають штурвал,
Літак свій останній бере перевал
І рине, як лютий, страшний вогнепад,
На вражі цистерни, що збіглися в ряд.
Земля затрусилася, ворог заклика,
Як впав на колону вогненний літак;
Обагренім прапором полум'я й дим
Півнеба заслали, підвівшись над ним.
Так льотчик Гастелло загинув в бою.
Хай слава вінчає загибель твою,
Твій воїнський подвиг, наймення твоє,
Що в серці народу безсмертним стає!

ЗАЛІЗНИЙ ХРЕСТ

Боець на полі битв знайшов
Потворний знак, клейно фашиста—
Була це свастика зміїста,
Забруджена в загусклу кров.
Невіддалік, в'ючись від ляку,
Стояв її блідий носій—
Він з себе здер свою відзнаку,
Цей хрестик з жмутиком двох змій.
В тупоголовім переляці
Бійця благав фашистський пес:
— «Я не убивця! Я не «наці»!
Я не з дивізії СС!

І орден цей—не мій, бо в мене
Нема заслуг. Я просто так...»
Його лице, з жаху зелене,
Ще більш спотворив переляк.

Боець озвався: «Будьте щирі
І лянгзам шпрехен зі, майн гер!
Доводить дїрка на мундирі,
Що хрестик цей ти з себе здер.

Не знаю я, в якій країні
І за які страшні діла
Здобув ти хрест убивць, та нині
Відплата вбивцям надійшла.

Пройшли ви по країнах многих
Ордою вбивства і ганьби
І наруків чотирьохногих
Несли, як варварські герби.

Чіпляйте ж на кошлаті груди
Мерзенний орден павука—
У нього нам ще легше буде
Встромляти вбивчу грань штика!»

Боець замовкнув, це сказавши,
І трохи ближче підійшов
І чоботом втоптав назавше
Залізний хрест в bagno і кров.

НАШ ТАНК

Він повернувся з битви без пробоїн,
Закурений, закопчений в бою,
Як вдягнутий в сталевий панцер воїн,
Що добре службу виконав свою.

У міднотопних казанах Уралу,
В мартенах, в плавках криворізьких руд
Для нього проби кращого металу
Варив зброяр—увесь радянський люд.

Шахтар казав, рубаючи породу,
І сталевар казав, і ковалі:
«Ти будь міцний, як сила й міць народу,
Твердий, як серце нашої землі.

Ти славою вкривай свої дороги
І смерть неси кривавим ворогам.
Ми куємо тебе для перемоги,
Для перемоги, що належить нам.

З багатих надр радянської вітчизни
Добірну сталь для тебе ми даєм.
Рушай же в бій, наш зореносцю грізний,
Озброєний залізом і вогнем!»

І він пішов в бої, атаки й стежі,
Гуркочучи, землею трясучи,
Б'ючи удень, стріляючи вночі
З своїх гармат, націлених із вежі,

Фортеця смілих, рушена в бої,
Залізної і сталевосерда!
Танкіст, затисши руль машини твердо,
На подвиги спрямовує її.

СТЯГ НА БАГНЕТІ

Він перший вибіг пагорбом крутим
І в вишняку зчорнілому заліг.
Мовчав і слухав. Смертю пахнув дим,
Весіннім соком духмянів моріг.
Ще гупали хрипкі розриви мін,
Німецький танк ще лязкав на мосту,
Але вже бачив перемогу він
Безповоротну, трудну і просту.
Під ним була земля його дідів,
Земля його нащадків і дітей,—
По ній він повз, туливсь до неї, рив
Її під громом вражих батарей
І ось доповз, сердитий і живий,
Упертий, безпощадний войовник,
І в грязь садів, в весінній перегній
На мить всім тілом яросним приник.

Десь зовсім поруч стукнув кулемет,
Хльоснув свинцем, жадібно й хитро
вщух.

Боець підвівся і подався вперед.
Змахнув рукою. Смертоносний рух.

Червоний стяг, звивайся догори,
Осяюй нам на захід дальшу путь!

Боець на площі між руїн стає,
Знімає торбу речову з плеча
І урочисто з неї дістає
Червоноясну плахту кумача.
Надходять люд, узрівши звіддалі
Увінчаний цим прапором багнет,—
Травневе свято славиться в селі,
Понад селом наш стяг горить! Вперед!

ТВІЙ СИН

Героєві Радянського Союзу
Платону Ткаченкові.

Ревіння мін, снарядів гук,—
Граї, пісне битви, граї!
Танкісту видно через люк
Весь грізний небокрай.

Земля стовпом вогню встає,
Селом бушує дим.
Навколо шерхлий сніг стає
Від вибухів рудим.

Лящить запеклий автомат,
Гримить луни розкат.
Зза клунь, зза скирт, зза димних хат
Фашисти б'ють з гармат.

Вони скажено ллють свинцем,
Заповзши в бліндажі,
Та ми їх лінію прорвем
На смертнім рубежі!

Розкрилася на захід путь
В димах, в огнях, в боях.
На захід наші танки йдуть,
На український шлях.

— Отам, куди в бою йдемо,—
Мій люд, моя земля.
Боець! Стискай міцніш кермо
Стального корабля.

Народ мій звівся—чує він
Грюк танкових колон.
Ти чуєш, мати? Йде твій син,
Твій рідний син—Платон!

Ти чуєш, мати, грім? Радій!
Це танк свій вводить в бій
Платон Ткаченко—воїн твій
І син твій молодий.

Його машина броньова
Грозою рине в даль.
Метал радянського литва
Зімне німецьку сталь.

470465
68899

У бій, мій велетню, лети,
Змети їх з висоти!
Від нас вам не втекти, кати,
Нікуди не втекти!

Твердиня сталі і вогню
Повзе на перевал,
Хоч б'ють снаряди у броню,
Вминаючи метал.

Ревуть мотори. Йде пальба
По німцях навздогін.
Три чорних танки зза горба
Вилазять з трьох сторін.

Виблискують, як три мечі,
Три постріли підряд
І влазить, чорну сталь рвучи,
В німецький танк снаряд.

Він вибухає. Дим із шпар,
Вогонь, і зойк, і жар.
Два танки сунуть знову в яр,
Не зніши цей удар.

Платон проказує:—Вперед,
Вперед, богатирі!
Уперто гупа міномет
Зза хати на горі.

Нагрянуть, зринути, примчать
І втрамбувать сніги!
Хай по-собачому скавчать
Під танком вороги!

Вкривають плями кров'яні
Снігів ясний покров,
Та змиють зливи навесні
Нечисту їхню кров.

І цвітом зацвітуть лани,
Луги Дніпра й Десни.
Своїх дітей, що йдуть з війни,
Вкраїно, пригорни!

Побожно припадуть вони
До материнських лон,
Хоробрі воїни—сини,
Такі, як твій Платон.

ПАМ'ЯТІ ВАТУТІНА

Він вів полки під Білгородом в бій,
Він керував боями за Чернігів,
Керманіч військ у школі бойовій
Тяжких походів, блискавичних дій
І велетенських всенищівних здвигів

Він вів полки до київських висот
На боротьбу за місто златолаве,
Він—непохитний воїн-патріот,

Такий, як вчила партія й народ,
Солдат свободи, перемоги й слави.

Він вів полки на битву за Дніпром,
В ліси Волині, на карпатські схили.
Вперед! Вперед!—полк рушив за полком;
Житомир, Луцьк і корсунський розгром
Знов їхній прапор славою укрили.

Горинь і Смотрич. Близько древній
Львів—

Полки ішли і ворога бороли
На тих шляхах, куди їх владно бів
Орел із стаї сталінських орлів,
Военачальник сталінської школи.

Він перемоги бачив світлий лик,—
До перемоги путь вела орлина,—
І вмер, як переможець-войовник,
І славою безсмертною навек
Його вінчає вдячна батьківщина.

ЕПІЗОД

Ось заревуть маленькі люті птиці,
З земних рівнин врізаючись навкіс
В простори, в обрій, в морок, в
громовиці,
В блищання й двигіт вогневих завіс.

Вниз відстрибне кошлате льотне поле,
Метнуться хати, просяйне ріка
І веретенце злого літака
Мигтливу товщу сизих хмар проколе,

І стане видно димний небосхил,
І креслені на небі іскри бою,
І впливлу зненацька під собою
Зловісну тінь німецьких гострих крил.

Тоді зламать стрункий порив польоту,
І, ревучи, рвонуться віражем,
І розстрілом коротким, як ножем,
Метал і м'ясо враже розпороти.

І грянути спід неба, як обвал,
Підкинувшись і захитавшись раптом,
Стискаючи руки кривавим клаптем
Незвично впертий і тугий штурвал

І вирватись крізь безнадію й втому
З падіння, з прірви, з смерті, з тяготи,
І, скорчившись в кабіні, довести
Свою машину до аеродрому.

Жовтавий вихор збивши на ріллі,
Проскочити по ребрах косогору
І, припинивши хворий рев мотору,
Відчутти тишу й запахи землі.

Відсунути прозоре забороло,
Побачить друзів, вибіглих сюди,
І прохрипіти медсестрі: «Води!»
Життя звичайне чуючи навколо,

І на годинник глянути, щоб він
Спокійно й точно показав достоту,
Що з часу вильоту до повороту
Ще не минуло двадцяти хвилини.

СТАЛІНГРАДСЬКИЙ
ЗОШИТ

ВСТУП

Земля диміла. Починалось літо.

Був день грози. Був сорок

другий рік.

Понад Дінцем снаряд ревів сердито

І з дальніх сіл лунав жіночий крик.

Там був пожар, грабунок і розправа,

Там звір гуляв—німецький п'яний

збрід,

Там гітлерівська наволоч кривава

Збиралась, бенкетуючи, в похід.

Уже кінчали в штабі проставляти

Стрілки й дужки на Волзі та Курі,

Вже Гітлер власні божевільні дати

Вписав в настольному календарі:

«Десяте вересня—ми в Арзамасі.

На двадцять п'яте вересня—Баку».

О, як принадно ці нотатки ласі

Накреслились на білому, листку!

І він збирав свою тяжку армаду
Піхотних мас і танкових колон,
Щоб, рушивши, прорватися за Дон
І до Москви іти—із Сталінграда.

Був день грози. Коли стемніла даль—
Ракета в небо, тремтячи, метнулась,
І заревіла битва. Сталь на сталь
Найшла, гримнула, вдарила, зіткнулась.
По трупах німців п'яні німці йшли,
По брукху танків сірі танки лізли,
Розжарились гармат чадні стволи,
І черги куль ліси під корінь гризли.
Німецький полк на взвод радянський ліз,
Коли ж він трупом падав при окопі,
Тоді знов кидав Гітлер на заріз
Свої полки, вгодовані в Європі.

Ми відступали. Зза донських горбів
Ще мріло димне українське небо.
І кожен воїн клятвенно повів:
— Чекай, наш краю, я вернусь до тебе!
Так гірко й трудно глянути було
На білостінну велич Сталінграда,
На волзьких плес ясне, злотисте скло,
Розбите чорним вибухом снаряда.
Боець, напившись волзької води,
Відчув—вода пече йому всю душу:
Умри, а стій! Умри—не відійди!
— Я так зроблю! Я вистою! Я мушу!

Він став насмерть. Він смертним боем
бивсь.

Шляхів назад не відав він віднині,
Він в землю вгризся, кров'ю й пилом
вкривсь

На обороні волзької твердині.
Як непохитні витязі війни,
В огні, в диму сталльної веремії
Стоять сини великої Росії
І України милої сини.

Казах, грузин стоять із ними рядом,
Узбек, таджик, вірмен і білорус
Стоять, як мур, під рідним
Сталінградом,—

Незламний мур, і дружба, і союз.

Мосіяшвілі, Тургунов, Болото,
Шухматов, Сукба, Павлов і Склярів!—
Гори і сяй для всіх племен і мов,
Імен цих скромних славо і пишното!
Іх тисячі і тисячі. Вони

Не знали страху, втоми і нестями.
Не раз в найтяжчі сталінградські дні
Гордивсь Хрущов своїми земляками.
Ніхто з них не хитнувсь, не відступив,
Вони змагались, юні і могучі,
На схилах Волги—за дніпрові кручі,
На сталінградських вулицях—за Львів.
Вони, йдучи в нечувані бої,
Б'ючись за всю радянську Батьківщину,

Змагалися за рідну Україну,
За волю й благо, славу й честь її.

Так в стійкості зростала перемога,
Так в обороні наступ готувавсь,
Так воїн в подвиг втілити поклявсь
Наказу сталінського мудрість строгу.
Наказ учив, разив і закликав,
І надихав, і зміцнював героїв.
Боець поклявся встояти—і встояв.
Боець пішов—і німця подолав.
Над вільним містом, кров'ю й димом
вкритим,
Сталевий гуркіт лютих битв затих.
Червоний стяг заплomenів над світом.
На сталінградських згарищах святих.

Бійці, зітерши чорний піт з обличчя,
Дивилися на захід. Вдалині
Уже їм мріло над Дінцем Лисиче,
І Харкова огроми кам'яні.
Леліла їм дніпрова далеч синя,
Їм грало море в сонячній теплі,
Їм сяяв Київ—золота святиня
Усіх народів нашої землі.
Виднілись їм дністрові бистрі води,
Їм чувся шум карпатських переправ.
Над Сталінградом гордо засіяв
Для України світлий день свободи!

ВІТЕР ЗІ СХОДУ

Залізом, і димом, і кров'ю, і пилом
Ти пахнеш і дихаєш, вітре зі Сходу!
Лети ж, свідку битви, над степом
зчорнілим
До рідних країв, до мого народу,

Заграй над Дніпром, засурми над
Сулою,
Полинь через сині далекі Карпати,
Щоб став для народу ти голосом бою,
І речником подвигу, й вістю розилати.

Ти подихом помсти пекучим, жаждивим,
Наповни, надми, надихни їхні груди,
Щоб жадно і яросно дихали люди
Твоім смертоносним, святим твоїм
гнівом!

Час лютих ночей і кривавих світанків.
Земля паленіє. Шаліє залізо.
І племін на плитах розпечених танків,
На сталі німецькій, фарбованій сизо.

Ти пахнеш цим пломенем, димом і чадом,
Залізний, безтрепетний вітре зі Сходу!
Ти впився вогнем, ти пропівся снарядом,
Наситився пилом і потом походу,

І небо встелив, і долини, й відроги,
Мов стягу священного бганки багрові.
Це—пурпур і золото зорь перемоги,
Це—світлий їх відлиск на сталі і крові.

Ми бачимо ясно ці зорі пророчі,
Провісниці сяєва і супокою.

Вони нашим мертвим осяюють очі
І серце живих надихають до бою.

Їх бачить наш воїн над плесом Кубані,
Над збуреним Доном, над гордим
Кавказом.

Він їх на багнетній, відточеній грані
Несе над собою дороговказом.

Їх бачить напружений зір партизанів
В тьмі брянського лісу, в полтавських
долинах,

У плетиві довгих поліських туманів,
На київських, не відомщенних, руїнах.

І наша сестра, на страшнім попелищі
Підвівшись і руки до неба простерши,
Вдивляється в зорі, жаданні і віщі,
В їх сяйво світанне, в їх відблиски
перші.

І тішить тепло їхне очі розверсті
Нескореної катуванням людини
На скровленій, стоптаній, спаленій
персті,
На чорній і голій землі України.

Там люди нездолані, горді й суворі,
Сини волелюбного й славного роду,
Вдивляються в вас, переможниці-зорі,
І чують тебе, дужий вітре зі Сходу!

НАПЕРЕДОДНІ

Як стрільчасті ватри, розцвітають канни
На каймі блакитних городських куртин,
І майдан, від сонця ставши
злототканним,
Мерехтить, мов плесо, серед світлих
стіл.

Місто сонця й сталі. Люди битви
й праці,
Ковалі й рибалки, дужі волгарі.
Шовк ширококрилий на яснім палаці
Пломенить, іскриться і шумить вгорі.

Творчий племінь стягу, владний світоч
віку
Осяває місто слави і снаги,
Землю многолюдну, далеч многоріку,
Степові простори, волзькі береги.

Відблиском він грає на міських газонах,
На іржавих купах залізнистих руд,
На фабричних мурах, трубах і колонах,
На бетоні й цеглі заводських споруд.

Надвечірня Волга. Довгі струї—в тінях
Хмар, і пароплавів, і олійних плям.
Дальній скрегіт сталі. Рівне гуркотіння.
Танки через місто йдуть з фабричних
брам.

Знов ідуть на захід танки Сталінграду—
Звірені машини боротьби і мсти,
Свіжого покову, свіжої облади,
Молодої сталі кремезні пласти.

Волзькі сталевари, вмільці досконалі
Весь свій гнів, і вміння, й волю вклали
в них,
Щоб у бездоганній сталінградській сталі
Світлий витязь Волги звівся й переміг.

І танкіст, зіпершись на відкриту ляду,
Дивиться на захід, в димну й душну
даль,
І він бачить битву, воїн Сталінграду,
Вбраний в славний панцер—в злихнавість
і сталь.

БІЛЯ ХАТИ

Дим бушував на золотому полі,
Німотний дим. Великий степ горів.
Вона стояла в димнім ореолі,
Стара і мудра матір матерів.

Таїлись в тьмі її старечих рис,
Покручених і зморщених, мов корінь,
Сліди столітніх виснажень і зморень,
Трудів, турбот, трудного поту й сліз.

Вона дивилась, нерухома й владна,
Ціну сльозам пізнавши за свій вік,
І тільки очі, мов криваві садна,
Сочились спід роз'ятрених повік.

І так стояла, склавши чорні руки
На грудях, всохлих, як старі плоди,
У дверях хати, на порозі муки,
Над прірвою незмірної біди.

Ми йшли повз неї, повз її житло,
Укрите сивим очеретом Дону.
Вона мовчала. В неї не було
Ні слова ласки, ні грізьби прокльону,

Ні сліз, ні скарг. Безжалісно вона
Не зменшувала прощенням розпуки,
Щоб спили, не лукавлячи, онуки
Гіркотну чашу туг своїх сповна,—

Хай твердо п'ють гіркоту життедайну,
Вона не вб'є і труйно не приспить,
Вона достойну руку укріпить,
Щоб владно взяти щастя чашу сяйну.

Ми йшли повз неї в гуркоті доріг,
В задусі гніву, пороху і чаду,
І, витоптаний тисячами ніг,
Нас вів суворий шлях до Сталінграду

Там станемо на смертнім рубежі
І будем битись невідступно й свято,
І в степовім вузенькім бліндажі
Свою загибель стріне з нас багато.

Бабусе, знаєш ти наш день і час?
Ти простягаєш гострі, віщі руки,
Онука виглядаючи між нас.
Ми всі отут твої сини й онуки.

І кожен, свій розпечений шолом
У руки взявши, перед тебе стане
І вдивиться, схиляючись чолом,
В твоє лице жорстоке і кохане.

Твоє лице страшної ясноти
Негідним співчуттям не затріпоче,—
Ти повагом зведеш колючі очі
І путь солдатську перехрестиш ти.

Нехай це буде дивним. Хай не так
Живе і вірить наше покоління,
Та з шанною приїму я простий знак,
Знак древнього твого благословіння,—

Він став твоєї віри в нас данням,
Напученням в тяжку й грізну дорогу.
Було так соромно, так нестерпно нам
Проходити повз тебе, горду й строгу.

Прощай, бабусе! Вік нам пам'ятати
Твоє лице сухе, як ця земля.
Ми йдем на схід. Ми вернем звідтіля
На прах і погар матерньої хати.

Ми прийдем знов крізь бій, крізь дим
пожеж
Але з тобою простимось назавше.
Ми, може, вмрем, а ти напевне вмреш,
На попіл хати рідної упавши.

На згарище священне принесу
Я мстиву зброю, вбрану в кров ворожу,
Бо тільки так тобі я скласти можу
Уклін посмертний, дяку і ясу.

ДОРОГА

Ідуть полки. Розмірний брязк металу.
Прифронтових доріг суворий лад.
Над вербами й озерами помалу
Пливуть дими гігантські. Сталінград.

Крізь димний простір, жовтий пил
і спеку,
Крізь плюскіт волзьких каламутних саг
Вчувають люди битву недалеку
В її найтяжчих злобних голосах.

Тут звук стає стрясуванням вод і суші,
Двигтінням надр і поштовхом глибин,—
Розкотистий, широкий грім «катюші»,
Квапливий крєкіт товстотілих мін,

Обвали бомб, ростучий рев безодні,
Удар об ґрунт залізнолитих брил.
Ідуть полки. Курять шляхи походні.
День дев'яносто не спадає пил.

Ідуть полки, щоб стати ряд до ряду
На пристанях, в завісі димовій,
І на святих руїнах Сталінграду
Прийнять великий, небувалий бій.

Нехай стає благословен навіки
Їх вступ, німий і схований в імлі,
На пагорби надволзькі невеликі,
На попіл сталінградської землі!

Ніхто з людей ще в бій такий не входив,
Не зміг такого подвигу сягти,
Як ці спокійні воїни народів,
Які не можуть не перемогти.

НА ПЕРЕПРАВІ

За обрієм вигнувсь крутою дугою
Трасуючих куль нешвидкий вогнепад.
Метнулося полум'я. Над головою
Пронісся, клекочучи люттяю, снаряд
Кудись у степи, за нічний Сталінград.

Шум вкритого димом завіси причалу.
Мертвотне палання ворожих ракет.
Пором навантажений суне помалу,
І дивиться пильно гвардієць вперед,
Пригвинчуючи на рушницю багнет.

Мовчання. Суворий обряд переправи.
Величні, як клятва, хвилини й думки.
На лінію подвигу, смерті і слави
Підходять готові до бою полки.
І город вже видно з туманів ріки.

Пориті розривами, глинясті кручі,
Горбів надбережних багорова гряда,
Розколоті стіни і мури димучі,
Розхитана вибухом волзька вода,
Від намулу, попелу й нафти руда.

Стрясаються гори. Удар за ударом.
Двигтіння землі глухошумне й тяжке.
В обагренних хмарах, в димах над
пожаром
Клектання моторів, свистіння різке
І звергнуте з жадібним ревом піке.

Палають будівлі, хитаються стіни,
І смерть всюди свище, і згуба гуде,
І тільки одне тут несхитне й тверде,—
Це грізне і яросне серце людини,
Що впевнено в битву смертельну йде.

Крізь ревище бомб, крізь гарматні
розкати,

Удари немислимої тяготи
Я чую тебе, тихе серце солдата,
Як б'єшся розмірено й зважено ти
В часи, коли смерть потрясає світи.

Де небо стає від пожеж багроцвітне,
Де прахом залізо і камінь стає,
Там серце радянських солдатів несхитне.
Вітчизно! Щасливе прийдешнє твоє,
Що серце таке в твоїх воїнів є!

Хай б'ють об руїни будівель прибої
Упертих, невгавних, тупих канонад,
Та яросні воїни в смертнім двобої
Стоять, не ступаючи й кроку назад,
За гордість, за славу, за наш
Сталінград.

НА БЕРЕЗІ

Він, затуливши голову руками,
Втискався тілом змореним своїм
В пісок і грязь на дні сирої ями.
Разючий свист вгорі зростав над ним.

Коли, нарешті, звук виття страшного
Став землетрусом, грянув і відгук,
Цей чоловік здивовано відчув,
Що смерть свистюча впала не на нього.

І він почув бурління волзьких вод,
І вигук жінки, тужний і смертельний,
І він почув, як зашумів народ,
Що біг із сховищ на причал пустельний.

Тоді він звівся. Чорний дим встеляв
Холодні води, бурно закипілі.
Стогнав і гув маленький пароплав,
Роздертим боком хилячись на хвилі.

Жіночий крик. Нелюдський зойк дітей.
В рудій ріці чиєсь одчайне тіло.
Воно на хвилях билось і біліло,
І хвиля йшла на прибережний глей.

Він бачив це. Ремні на автоматі
Він здер з плеча. Він йшов у глиб ріки,
Вглядаючись у тільце в світлім платті,
В корчійний вимах світлої руки.

Він владно плив, на клекотіння водні
Тяжкі долоні мірно кладучи,
Щоб винести на дужому плечі
Чнесь життя з бурхливої безодні.

І знов на грузний глинястий укіс
Він вийшов з шуму вирів прибережних
І на руках, до болю обережних,
Свого народу жінчину підніс.

Він ніс її. Він приглядався до неї.
Він бачив муку на худім лиці,
Тонкої рани трепетні зубці
На бідних грудях жінчини цієї.

І кров кричала, сяяла й пекла,
Повільно впавши на мужські долоні,
Ці крапельки зловісного тепла,
Ці тихоплинні струмені червоні.

Вона була незвична і чудна,
Незнана жінка не його любові,
Але страшною наготою крові
З його життям зріднилася вона.

Він дім згадав, і вогнище, і втіху,
І добрий труд, і дружбу, і сім'ю,
Її, ласкаву, ніжноруку й тиху,
Свою жаданну, мріяну свою.

І він її, печальну і далеку,
Побачив сьйвом на своїх руках,
Немов це їй крізь кров, крізь небезпеку
Дбайливу руку захисту простяг.

І зрозумів він: тисячам незнаних
Чиїхось дочок, матерів, дружин,
Сестер і подруг, рідних і коханих,
Став захистом і порятунком він.

Він став таким. Він не віддасть. Він
встоїть.

Єсть сила в нього. Люта впертість єсть.
Відплатою він щедро заспокоїть
Свою сердиту і тривожну честь.

Про зненависть, про помсту кров
кричала,

Яка його долоні опекла.
Зваж кожну міну, щоб їх м'ясо рвала,
Змір кожну кулю, щоб їх серць сягла!

Насичуй землю кров'ю людоріза
В тяжкім бою на смерть і на життя,
Щоб над землею змовкнуло виття
Німецького скаженого заліза!

Воно знов вие. В хмарах бродить знов
Жадібний вбивця. Гоготить сірена.
І, вкручуючись в простір стрімголов,
Звисають бомб гігантські веретена.

Хай валить сталлю і вогнем розрив,
Нехай осколки рищуть знавісніло,—
Великими руками затулив
Від них вояк жіноче ніжне тіло.

Так він, мужчина племені свого,
Ішов і жив цим тілом похололим,
Його незмірним і німотним болем
І кожною кровинкою його.

Він відомстить. Життя грізне своє
На ворога він звергне, як гранату,
І в нього з серцем видере відплату.
Він—воїн. Так! Він відомстить. Він вб'є.

НА КОМАНДНОМУ ПУНКТІ

Тонкими струмками споміж перекрять,
По глинястій, мокрій стіні катакомби
Земля, обсипаючись, глухо шумить
У мить тишини після вибуху бомби.

Здмухнувши цей порох з розцвічених
карт,
Де жовті й зелені лежать суходоли,
Раптово на чийсь несподіваний жарт
Всміхнеться тихцем чоловік срібночолій.

І знов над столом тонконогим своїм
Уперто нахилить він голову сиву,
Вглядаючись в риси земного масиву,
Розкритого знаком скупим перед ним,—

Осель чорні зерна, розводи жовтаві
Пустельних степів, сині лінії рік,—
З цих рисок встає в його точній уяві
Прийдешнього бою розгаданий лик,

Його темні рухи, грізні його зміни,
Припливи й відпливи його течії.
Видющість осяює очі людині,
Уважні і втомлені очі її.

Він бачить пустелі, степи й межиріччя,
І рухання юрб мовчазних уночі,
І тропи, де тягнуть вантаж таємничий,
Іскринками порскаючи, тягачі,

І танки, що скреготом стали своєї
Стрясають хвилясту дорогу нічну,
І встромлені в свіже груддя круг
траншеї
Пахучі, блакитні кущі полину.

Він чує невгавне шуршання дороги,
Шалене шугання ракет з даліни,
Швидкі, блискавичні, як залпи, тривоги
І спокій тяжкої роботи війни.

Цей спокій пронизує людську істоту,
Випростує душу й загострює зір.
Спокійний і тихий встає командир,
Кінчивши жорстоких обчислень роботу.

Метнулись зв'язківці. Бурлить телефон,
Аж дмуться червоні дроти, наче жили,
І швидшають кроки походних колон,
І взводи займають призначені схили.

Гуде тонко зуммер. Уривчаста річ.
Вслухання у голос полків і дивізій.
Жовтіє ліхтарик. Кінчається ніч
І степ коливається в млі рдяно-сизій.

Вже з передової вернувсь кашовар,
Вже перший снаряд путь розшукує
вранці.

Вже став із багрового чорним пожар,
А зуммер дзижчить і дзижчить у
земляниці.

Докупи зливаються ночі і дні,
Коли ярость битви палає в zenіті,
І сива людина не засне ні миті
На буркою встеленому тапчані.

Все ясно. Прибито останні печаті.
Останній зв'язківець у сутінках зник.
За млявою стрілкою на циферблаті
Замислено стежить старий чоловік.

Здригаючись, стрілка поділить надвое
Кружок світлих цифр. І настане тоді
Іще один день велетенського бою,
День гніву. В упертості. В смерті.
В труді.

Удар. І звергається вал канонади
На урвища й пагорби волзьких рівнин.
Командна траншея в землі Сталінграда
Пульсує, як серце безсмертних руїн.

В ЯРУ

Доми хитаються над яром,
Як чорні, звихрені кущі.
Вдирайся, знищуй і трохи
Рвучким роз'яреним ударом!

Граната—в двері. Змах один,
Щоб навстріч бухнув димний вибух,
Аж скло полопається в шибах,
Аж цегла тяжко грюпне з стін.

По сходах—в тьму. В підвал. В кімнати.
Чийсь хрип. Короткий блиск із тьми.
На мить припасти за дверми,
Жбурнувши в дим кулак гранати.

Тоді стрибнути. Штик вперед...
Спинився, озирнувся довкола—
Рудого німця туша квола
Валялась, вкривши кулемет,

Дим вислизав у діри шиб
І до розчахнутої стелі
Шматок зеленої шинелі,
Іще кривавлячись, прилип.

Боєць крізь млу хвилясту бачив
Житла привітного розгром,
Барвисті іграшки дитячі
І всохлі квіти під вікном,

І ліжка голубе залізко
Розривом скручене в кутку,
Руїни куряву їдку,
Яка вапном запахла різко.

Тут жили люди. Це був дім,
Спочинок, тиша і вірада
Людей сумирних Сталінграда.
Тепер тут битва, труп і дим.

Бий, сильне серце! Дужче, дужче
Насичуй тіло злим вогнем--
По їхніх трупах ми прийдем
В своє відомщення грядуще.

Як спрагу гасить чоловік,
Так помсту ситим невситимо,
Щоб жодна з куль не біла мимо,
Не всаджувався марно штик!

Він іграшку торкнув рукою,
Маленьку ляльку з ганчірок,—
Таку ж колись його синок
Тягав по хаті за собою.

Де ж нині ти, чуже дитя?
Мій синьоокий синку, де ти?..
Раптово змовкли кулемети,
Ввірвалось мін глухе виття.

Що еталося? По сходах збігти
Униз, в підвал, де командир
З кисету трусить на папір
Махорки зеленаві крихти.

— Ти, Антонюк? Бери, крути,—
Він каже, сам вже в синій димці,—
З півсотні вбили, решті німців
В ярк вдалося утікти.

Нам знов робота. Перекурим,
Докупи хлопців зберемо
Та й там, в ярочку, почнемо
Вливати сала клятим шкурам...

Присівши на цементний піл,
Григорій закурив оспало.
Утома. Сили не ставало
З лица зітерти піт і пил.

Так, дряпаючи чорну корку
Своїх тяжких великих рук,
Сидів Григорій Антонюк,—
Він жив, зітхав, курив махорку

І серце слухав він своє,
Як б'є воно у мляве тіло,
Що натовилось і зболіло,
Як тепло й колихливо б'є.

Здавалосьь,—втома, більш нічого,
Та тільки прозвучав наказ,—
Схопився він, відчувши враз
П'янюючу силу тіла злого,

І звичну ярость вояка,
І чесну, мстиву насолоду
Вбивати вбивць свого народу,
І холод вірного штика...

Крутого яру сірі схили—
Звал згарища, піску й іржі.
Руді горбаті бліндажі,
Де знову постріли гриміли.

Там німці. Збігши вниз, вони
В рови, в бліндажні діри, в ями,
В окопи, вириті ще нами,
Залізли й били з глибини.

Ми знайдем тропи та доріжки,
Щоб витягати їх звідтіль!
Мигтять, як бистрі гребні хвиль,
Бійців короткі перебіжки.

Йдуть хлопці в лоб. Григорій сам
До вражих сховів пройде тилом,
Легким і злим, як племінь, тілом
В'ючись поміж горбів і ям.

Він нишком переповз до яру,
До круч сипучих і стрімких,
І звідси він побачив їх
Забіглу в урвища отару.

Гарчать, стріляють, риють твердь,
Засохлу землю Сталінграду,
Не знають, що за ними ззаду
Вже стежить гострозора смерть.

Донизу, в яр! Земля шугнула
І глухо гупнула на дні.
Завмри! Сюди хтось глянув? Ні.
Трясуться кулеметні дула,

Шаліють німці. Бій гримить.
Тоді—на животі по схилу
І за сухої глини брилу
Сховатися. Обрати мить.

Короткий холодок тривоги.
Обрати мить. Без суєти
Цю вирішальну мить знайти,
Мить подвигу і перемоги.

І ось вона, мить точних дій!
Вперед рвонутися всім тілом,
В роззявлений бліндажний вилом
Жбурнути смерть. Гримни і вбий!

Трясе і рве удар гранати.
Вогонь, і свист, і дим вгорі.
Один за одним, як щурі,
З нори вистрибують солдати.

Зза брили скинувшись ривком,
Швидкий, як блиск грози, Григорій
Встає в беззвучності суворій
І рвучко б'є вперед штиком.

Іще один. Стук зброї. Крик.
Повалений гарчить в конанні.
Печаті всаджує трьохгранні
На зеленаві куртки штик.

Змах безпощадного приклада
І виблиск лютого штика.
Багато їх. Щось глухо пада
На голову Антонюка.

Обвал. Гойдаючись, під ноги
Багрове небо поповзло...
Стояти! Всім чортам на зло
Стояти! Бити, скільки змоги!

Імла й кружляння. Суне з мли
Чиясь страшна крива гримаса.

Не сила штик встромить? Вали
Ударом кованим обцаса!

Звалив... І стала тишина.
Кінсець. Це смерть чи перемога?..
Пливе по тілу млосьть волога
І серце тихне, як луна.

Кричать. Невже знайома мова?
Невже свої? Біжать сюди.
Вже чути довгий бас Єршова,
Захриплий голос Абдільди.

Вони надбігли. Рідні лица,
Тепло й привітність братніх рук.
— Живий-здоровий, Антонюк?
— Живий, як бачиш. Дай напиться

Він п'є. Світліє спрагле тіло.
Він озирається кругом
І знову бачить проясніло
Задимлених небес огром,

І постать друга дорогого,
І пилом битви вкритий діл,
І одинадцять вражих тіл,
Повержених навколо нього.

Він вбив їх. Бив штиком, прикладом,
Всім тілом бив, всім гнівом бив,
І подолав, і захистив
Ще п'ядь землі під Сталінградом.

ПРОРИВ

В домах кривих, провалених, пробитих,
Між димних згарищ і смердючих куп,
На скровленому глинищі халуп,
На деревах, на їх зчорнілих вітах,
На звивах рельс, стовпів, дротів і рур,
На корчах площ, де камені брукові
Заляпані були мазком баюр
Гливкої нафти і густої крові,
В хурделі іскор, в попелі садиб,
В стальних розкатах і ударах бою
Вони лежали вже багато діб,
Шляхи назад замкнувши за собою.

Вповзли в підвали, втислись в грязь
канал,
Вжились в свинцем просвистані
квартири,

І стежили, і голубі мундири
Їх автомат ривком коротким рвав;
Чи міномета щит ребристий клали
На прах домів для точної стрільби
І тільце міни ніжно опускали
В горлянку смертоносної труби;
Чи, довгошию і струнку гармату
Просунувши в розбомблений підвал,
Встромляли в танки племінь, мов
кинджал,
Лупаючи машин броню горбату.

І люди стали хитрі і худі,
І гостроокі, і спокійно вперті,
І чорні з втоми, й непідвладні смерті,
І яросні в смертельному труді.

Ніч прогуркоче. День оскаженіло
Сяйне й впаде, швидкий, немов розрив,
І в'яне тіло, і тримає тіло
Велика гордість та ще більший гнів.
Горлянки сохнуть, тріскаються губи,
Чорніють, спечно дихають роти,
Та спрага помсти, та жадова згуби
Сильніша від цієї тяготи.
Вони все знали, все перебороли—
Жагу і голод, жах і печію,
І, ранені, хрипіли:—Вмру? Ніколи!
Я виживу. Я вистою. Я вб'ю.—
Останній хліб. Останній кусень м'яса.
Приповзши на командний пункт вночі,
Вони питали:—Є боєприпаси?—
І ні один не змовив:—Є харчі?—

Так ніч ішла, так душний день ішов,
І сірі німці лізли звідусюди,
Та в чорних мурах спалених будов
Сиділи й бились невідступні люди.
Стояти тут! Нема шляхів назад!
Ні сну, ні хліба—мін, гранат, патронів
Бійцям твоїх священних бастіонів,
Твоїх руїн вогневих, Сталінград!

Вони стояли. Віра серць суворих
Не вгнулась, точна і тверда, як штик.
На півночі, на степових просторах
Був дим, вогонь і гуркіт віддалік.
Там бій палав. З проломів на горищі,
З дахів будівель, з верховіть дерев
Вони вдивлялись в сполохи все ближчі—
Все ближчий виблиск, землетрус і рев.

Пливла по Волзі рихла, жовта крига.
Сніги руділи від розривів мін.
Все хлюпало. Метелиця й відлига,
Сльота й туман ішли навперемін.
І от в слизькому мороці світанку,
Коли бійці, сердиті й мовчазні,
Повзли під днище спаленого танку,—
Зашелестіла сталь у вишині.
І всі вони почули зовсім близько,
Як грянув він, упавши в голий сад,
В насиджене німецьке логовисько—
Радянський, дужий, радісний снаряд.

Заверещав і з лігва виповз ворог,
І заметавсь розпачливо—навкіл
Снаряди били по німецьких норах,
Не схибиєши й провіривши приціл.
Як вісники могутньої підмоги,
Ці посланці північних батарей
Знов підкріпили, знов звели на поги
Натомлених і збуджених людей.

Вони пішли крізь хугу й свист пожегару,
І перед ними бігли навтьоки,
Не стримавши двобічного удару,
Німецькі, збиті з рубежів полки.

Він став над смертю, воїн Сталінграду,
Він вийшов з пекла, з хаосу руїн,
З земних розколин, з грузного розпаду
Склепінь і мурів, поверхів і стін,
З горищ, набитих іскрами і димом,
З льохів, з підвалів, з розсипу цеглин,
І був страшним, безжальним, незборимим,
Як речник мсти, худий і чорний він.
І він пройшов крізь селище і вибіг
На стоптані надволзькі пустирі,
В степи, пориті боєм. На бугрі
Він звівся враз, весь звихрений, як вибух,

На тлі багрових сполохів висот,
По вплетених колючим дротом схилах,
По пагорбах, бурхливо задимілих,
Йшли з півночі порядки наших рот
Він кинувся назустріч їм. Полки
Топтали труп німецький. Їхні кличі
На берегах великої ріки
Лунали переможні й войовничі.
І бій упав. З'єдналися тоді
Дивізії південні і північні,
Зійшлись бійці,—як велетні, величні,
Як люди, спрагли, втомлені й бліді.

Кричали щось, руками шкарубкими
Стискали друзів, замашним слівцем
Їх веселили і ділились з ними
І дружбою, й бинтом, і тютюнцем.
Вони все знали, все перебороли.
Забуте серце чули знов бійці,
І сльози, чорні та густі, як смоли,
Котились по неголеній щоці.
Солдатські сльози, трудні і нечасті,
Краплини сили й радості живі,—
Їх не стидались в цім великім щасті,
В цій добрій правді душі бойові.
І стало тепло, тихо і відрадно.
Здавалось,—чути птиць далеких лет
І сам полковник вийшов наперед,
Хвилюючись і стримуючись владно,
Щось хтів сказати, та сказать не зміг,
Бо звичних слів у мить таку не треба,—
Прибулих друзів він притис до себе
І цілував колючі лиця їх.
І виструнчилися перед ним вони,
І зводилися за їх рядами ззаду
Грізні, вогненні стіни Сталінграду,
Як нездоланні витязі війни.

КИЇВСЬКІ
ЕТЮДИ

I. НА ЛІВОМУ БЕРЕЗІ

Туману мляві, мерехтливі смуги,
Повільно коливаючись, пливли
І видно стало кручі та яруги
З за тихої дніпровської імлі.

Правічні схили, предківські причали,
Билинами оспівані холми
Мовчали скорбно, і велично ждали,
І бачили, як їм вклонились ми.

Над згарищем осель Лівобережжя,
Над димом битв, на попелі й крові
Узріли ми у незабутній стежі
Доми, холми й святині вікові.

І так в мовчанні, в тужному чеканні
Вглядались діти в материнський лик,
В безсмертний образ, в риси осіянні
Старого міста, юного повік.

Ясна оселе! Ти благословляла,
Ти кликала, ти сяла за Дніпром,
Як світла бранка темної навалю,
Увінчана закровленим вінком.

Це пасмо диму, ржаве і зловіще,
Висить жадібно над чолом твоїм—
Там племінь прище, там злий ворог
рище,
Там кат регоче, там гогоче дим.

Я знаю: щастя знов до нас вернеться—
Сягай, мудрішай, радуйся, світлій!—
Але ніколи з серця не зітреться
Суворий карб тих днів і тих подій.

Мов гордий шрам на тілі ветерана,
Той карб в собі крізь все життя неси.
Як сторож серця, ця невсипна рана
Хай каже нам:—ти воїном еси!

Кричи в століття, рано невтоленна,
Розкривши чорні, спечені уста:
— Будь неблаганна, будь
благословенна,
Велика мста, свята і мудра мста!

По вінця повні ярості й любові,
Стояли ми, замислені й тяжкі.
Юрбою турів пагорби дніпрові
На водопій сповзали до ріки.

Як меч, блищав в тьмі чорних крутоярів
Потік Дніпра. І меч забагрянів,
І меч піднісся. Перший залп ударив.
Червоногрудий оболочок проплив.

II. НА ВУЛИЦІ

Вірю й знаю—більш уже ніколи
Серце так не битиметься знов,
Як в той день на вулицях Подолу,
Звідки в місто рідне я ввійшов.

Осінь димна, осінь тьмянозлата
На пустельнім київськiм холмі.
Голосом любові і скорботи
Нам кричать румовища німі.

Простягнувши перебиті руки,
Зяючи проломами голів,
Зводяться над смрадним сміттям бруку
Постаті замучених домів.

Не ридають, гнівні, темноликі,
Розривають яросні роти:
— Глянь на наші згарища великі,
Глянь на нас—іди і відомсти!

Все вчини, щоб знову ми воскресли,
Все здолай, все зміряй, все зроби!..
Серце світло й впевнено піднесло
Тяготу великої злости.

Шкарубкий, обпечений злобою,
Зливок серця,—багровій, печи!
Месник-воїн, воджений тобою,
Вдень не схибить, не впаде вночі.

І коли десь смерть його настане,
Куля свисне і прониже в лет,
Він вперед кривавим тілом пряне
І, вже мертвий, в німця вб'є багнет.

III. БІЛЯ УНІВЕРСИТЕТУ

Хитались червоні колони будови,
У шибках розжарене лопалось скло,
Металося полум'я й глухо ревло,
З дверей вистромляючи тулуб багровий.

І валяться зали в огнений пролом,
І сипляться щербем склепіння дебели,
І книги, як птиці, на мокрій панелі
Розпачливо б'ють обгорілим крилом.

Ламаються стіни, і падають долі
З обвитих вогнем постаментів своїх
Поети й мислителі високочолі,
Сторожа дбайливо бережних книг.

Не бліднути, не скніти, не здригатись—
Стоять, як суд. Як войовник, стоять.
Замало клять, щоб ними присягатись,
Щоб проклинати—не стає проклять.

Звичайний яр, брудний і неохайний,
Тремтливі віти двох блідих осик.
Ні, це не тиша! Незгасимий крик,
Ста тисяч серць предсмертний крик
одчайний.

Срібlistий попіл спалених кісток,
Людського лоба трощений шматок.

Розпались яру здвигнуті укуси.
Повзуть із ями золотисті коси—

В землі не скрилось, тліном не взялось

Витке і ніжне золото волось.
Блищить на мокрій твані крутоярів
Розбите шкло старечих окулярів

І дотліває, кинутий набік,
Закровлений дитячий черевик.

Зарито в землю, втоптано у глину
Жахливий слід стотисячного тліну,

Слизький і жирний замісився глей
Розкрашеними рештками людей.

Це тут ревіли вогнища багрові,
Це тут шкварчали нафти ручаї
І в трупах жадно рились палії,
Шукаючи скарбів на мертвякові.

Тяжкий, гнітючий і нестерпний дим
Підносився над моторошним яром.
Він дихав смертю, він душив кошмаром,
Вповзав в доми страховищем глухим.

Багровочорні сполохи блукали
По занімалій від жаху землі,
Кривавили злим відблиском квартали,
Бруднили жител київських шпирі.

І бачив люд з своїх скорботних сховищ,
Як за вінцем кирилівських будов,
За тополями дальніми кладовищ
Горіла страшно їхня плоть і кров.

Могильний вітер з тих ярів повіяв—
Чад смертних вогнищ, тіл димучих
згар.

Дивився Київ, гніволиций Київ,
Як в полум'ї метався Бабин Яр.

За племінь цей не може быть покути.
За погар цей нема ще міри мсти.
Будь проклят той, хто зважиться забути.
Будь проклят той, хто скаже нам—
«прости».

V. РАНОК

Над тишею холодних, сизих площ
Висить, як звук, тонкий і рівний дощ
І він мигтить, хвилясто і зміїсто
Простелений по схилах тишини.
В своє життя іще не вірить місто,
Лякаючись і гомону, й луни.

Ця дивна тиша, хвора і врочиста,
Тече, як повінь, в берегах домів
І, крадучись, ввіходить в серце міста
Передчуття великих добрих слів.

Ці перші кличі ще не прозвучали,
Ще в людських сховах не почули їх,
Ще не розкрились ями і підвали,
Й могильні склепи, тайники живих,

Ще в поглядах стрибає вогник шалу
І жах кричить з запалених очей,
Ще в отворах вузьких водоканалу
Жінки одчайо стискають дітей.

Ще в зламаній прикладами халупі
Снується запах сивого димка
І теплиться, зчорнівши, кров на трупі
Пристреленого німцями дідка.

І дощ висить, і безгоміння, й дим
Над всім кричущим, диким і страшним,
І це—як мить, коли в лице скорботне,
В тремкий, зболілий материнський лик
Уперше син вдивляється німотно,
Щоб не забуть цих рис її навик.

Минуть літа—цього нам не забути;
Як в сховищі, в очах на самім дні
Лягло і вгрузло бачене й відчуте,
Немов кристали точні і ясні.

Я кожен крок навик запам'ятаю
В той день, коли ми мовчазним

гуртком

Пройшли все місто з краю і до краю,
Пустельні площі, парки над Дніпром.

Пройшли все місто в тишині й задумі,
Крізь біль і дощ, крізь спогади й туман.
Червоний прапор на згорілій Думі,
Завалений уламками майдан,

Гігантський прах, кривавий розсип

цегли,

Роздертого заліза передзвін,
Чорнозем свіжий над бійцем полеглим
Між зяючих хрещатицьких руїн,

Струмки терпкого, в'їдливого чаду
Понад пригаслим згарищем будов
І на піску каштанового саду
Сліди підкутих пруських підошов.

Осінній дощ змиває їх навіки,
Але не нам, не нам це забувать—
Убийника закровлену печать,
Сліди звіринні, важкоступі й дикі...

Стою, німий, на цвинтарі домів.
Ні сліз, ні слів. Сухий і світлий гнів.
Рясніє дощ, і падає лункіше
М'яких краплин розмірене биття.
Теплом війнуло. Місто тихо дише.
Вертається життя.

VI. НА ПЛОЩІ

Вступають воїни у древній круг майдана,
На площу вічову народа-вояка,
Де, звівшись на кістках нападницького
стана,
Нам нерушимий мур завіт свій проріка,

Де вічним сяєвом, прозора і легка,
Горить мозаїка Софії злототкана
І де на братній Схід показує рука
І віща булава, десниці владній дана.

Тут зупиняються, шолом сталевий свій
З чола знімаючи, щоб скласти предкам
шану,
Потомки перед тим, як рушити у бій,—

Полтавський хлібороб, чабан із
Казахстану,
Московський сталевар, сибірський
звіробій
Являють ратну честь свободному
Богдану.

VII. БУДІВНИЧИЙ

Осішня розгойдана хвища
Проноситься між руїн,
Між чорних стовпів попелища,
Між мертвих зубчастих стін,

Кричить у розламані брами,
В обвислих дротах свистить,
Звисає брудними струмками
З обвуглених перекрить.

І довго доми тонкостінні,
Бездонні проломи стіни
Гудуть темним шумом пустині,
Безцільним блуканням луни,

І клапоть шпалери гнилої
На сьомому етажі
Тріпоче, в'ючись в сувої
На мокрій цегляній ржі,

І рве золоту свою ризу
На площі тужливий каштан,
І падає мармур карнизу
В міський сухолистий бур'ян.

А хвища несеться й трясеться
Над гущею чорних баюр
І, ржаво скрегочучи, гнеться
Розчахнутий вибухом мур,

І раптом він валиться глухо,
По шпорах наскрізних рвучись.
Чапкі твої пальці, задухо,
В горло мое вп'ялись.

Як пройдеш, пропахлу тліном,
Гігантську мертвотну падь?
Ніколи цим вмерлим стінам
Людського тепла не ховать,

Ніколи по цих переходах
Додому ніхто не ввійде,
Ніколи ні пісня, ні подих
Не зродиться тут ніде,

Ніколи не бризне світло
Із вікон кварталу-мерця.
Твій попіл, замучене житло,
Суворо стучить в серця.

Я чую, як в тілі людини
Бушує розгнівана кров,
Як серце пече.

На руїни
Задуманий зодчий прийшов.

В замисленні, в тузі, в мовчанні
Обходить він мертвий простір
І згарищ квартали туманні
Обмірює вдумливий зір,

І очі пестливо гладять
Землі кожную падину й схил.
Що спинить і хто завадить
Прийшестю великих діл?

Хто зможе зректись життєтворних
Зусиль, прозрівань і сягань?
Світліє в тьмі звалищ потворних
Видінь не кристальна ще грань.

Ні, він не віддасть завадам
Згасити видіння своє.
Воля усталює задум,
З хаосу форма встає.

Він бачить крізь морок і тління,
Крізь діри і прах будов—
Тут ляже прями́й, мов проміння,
Проспекта блискучий покров,

Тут вулиця шумно тектима
І звиснуть над нею вгорі
Планетами золотими
Лампіони і лихтарі.

Гульлива, розспівана повідь,
Веселих людей течія
Іскриться, шумить, славославить,
Сміється, співає, сія,

Танцюючим майвом відбита
В свічаді шліфованих стін,
В мигтливих глибинах граніта,
В кристальних озерах вітрин.

Розкрито осяяні входи
В лунці амфілади зал,
Де пісня склика хороводи
І щастя веде карнавал.

Як звершенъ народних звичай,
Святкує юрба молода
Свій світлий тріумф будівничий,
Свій радісний подвиг труда.

Ще плетиво тросів та балок
Снується у вишині
І щелепи землечерпалок
Вгризаються в верстви земні,

Ще брили рожеві і чорні
Лягають плечем на плече,
Клепальник в багровому горні
Прозоре залізо пече.

Ще пахне пронизливо й їдко
Завихрений пил будувань
І тягнуть невтомні лебідки
Фігурні увіччання бань,

Ще палаців зали високі
Розцвічує пензель митця,
Але вже кінчаються строки
І праця доходить кінця.

В блакитному плесі майданів
Віддзеркалюються доми.
Патруль колонадних титанів
Врочисто виходить з тьми.

Зіпершись на плити гранітні,
Тіла мускулястих колон
Вартують, величні й несхитні,
Вояцької честі закон.

Тут звучною бронзою слави,
Гранітом чеснот бойових
Дім воїна величавий
Мури свої воздвиг.

Зайди у ці стіни чеканні,
Де пруг вкарбувався в пруг,
Де грань прикипіла до грані
І тиша лягла навкруг.

Тут бронза нетлінно ясниться
І мрамур гордливо застиг,
Тут люди вдивляються в лица
Безсмертних солдатів своїх.

Каштани підносять свічі,
Тополі співають в вись
І шепоти таємничі
По кронах дерев пронеслись.

Хвилюючись, парк пишночолий
Метнувся з чавунних оград
І в далеч поплив метіоли
Солодкий, облесливий чад.

Фонтанів хитливі стеблини,
Духмяні зітхання проваль,
І раптом двигтять глибини,
Б'є сяйво і грає сталь.

Над довгогудучим простором,
Над арками через Дніпро
Блискучим промчав метеором
Розгонистий поїзд метро.

Все втихло... Стають коротші
І гаснуть струмки сльоти.
Заглиблений в думи зодчий
Продовжує вперто йти,

Обходить страшні квартали
Змертвіння і пустоти,
Крізь згарища і обвали
Продовжує вперто йти

І ставить на мертві будови
Робот життєтворних знак.
«Так буде!»—він нам промовив.
Ми знаєм, що буде так.

ДАНИЛО
ГАЛИЦЬКИЙ

I

Літопису невелемовний звіт
Вкриває порох сьоми сотень літ,

Але під пилом цим горять слова,
Що їхня правда й дотепер жива.

Тоді, зібравши прусів у полон,
На них п'ятою наступив тевтон

І вже звелися башти кам'яні
Твердині меченосців на Двині.

Закутий в сталь німецький лиходій
Сюди прийшов на учту і розбій

І припечатав двинські береги
Печаттю смерті слід його ноги.

Він ніс в краї, де жив латиш і ест,
На білому плащі багровий хрест,

Бо в хижака, прикритого плащем,
Був меч хрестом, кривавий хрест—
мечем.

Звідсіль на схід шукаючи доріг,
Де б кожен з них розкошувати міг,

В гранітний Венден * збіглась звіддалі
Вся наволоч німецької землі,

Орда купців, злочинців і святох,
Позбрана з вертепів багатьох.

Ливонський край став згарищем тоді
І дальший шлях замаячів орді—

Втопив грабіжник погляди свої
В ліси Литви, в її святі гаї.

Знов забряжчали рицарські мечі,
Помчали коні, сталлю гримлячи,

І клич лунав:—«Майн готт! Благослови
Тобі кадити ладаном Литви!»

Багріє кров'ю й полум'ям земля,—
Кричить, в огонь упавши, немовля

І падає безумна матір ниць
Під тягарем залізних рукавиць;

Розсічений мечем до живота,
Вмирає муж з останнім словом: «Мста!»

---

* Венден — фортеця хрестоносців у Латвії.

А дівчині жадібні руки рвуть
Розкраяну ножем німецьким грудь.

Але литвин свій саморобний лук,
І гинучи, не випускає з рук

І, в горло німця вгризшись, навіть труп
Не розмикає спалених губ,

Бо хай би серце вразила стріла,
Аніж покора серце пройняла.

Зелена Литво! Протягом століть
Німецький меч тебе не зміг скорить,—

Він бив і нищив, він рубав і сік,
Червоний Неман в сіре море тік,

І кров розчавлюваних немовлят
Була узором для германських лат.

Пронісся вереск чорноперих стріл,
Розвіявсь попіл випалених сіл,

Країна втихла. Тільки крякав крук
І линув пісні рицарської гук:

— «О, боже німців! Відповіж,
Що для тевтона діять гоже?
Вбивай і ріж!

Нам допоможе
Німецький бог, німецький ніж.

Трясти рабів—це не грабіж,
Вбивать рабів—для них наука,
Вбивай і ріж!

Ось запурука:

Німецький бог, німецький ніж.

Прогнали прусів з їхніх хиж,
Литва сплюндрована конає.
Вбивай і ріж!

Нас прославляє

Німецький бог, німецький ніж.

Шляхи на схід одні і ті ж—
Як хмара, звиснемо над Руссю.
Вбивай і ріж!

Тобі молюся,

О, боже німців,—гострий ніж!»

На схід ішла кіннота. Над ліси
Підносилися рицарські списи

І хрест германців, прапор волоцюг,
Вінчав їх злобний і бундючний рух.

Вони ішли з ливонських володінь,
Щоб руську землю витоптав їх кінь,

Щоб хутра, й мед, і хліб німецький пан,
Як данину, взяв од рабів-слов'ян.

І мріяв рицар:—«На Дніпрі й Дністрі
Стоять міста багаті і старі.

До їхніх торжищ, пристанів та брам
Зі всіх країн купці привозять крам,—

Лукавий перс, і грецький мореход,
І Генуї зухвалої народ,

І посланець індійських царств—вірмен,
І люди жовтих степових племен.

Там хутро й хліб, там амбра і єдваб.
Там слов'янин. Ні! Там німецький раб!

На схід! На схід!»—Ще дужче підганя
Кривавий рицар корного коня.

Руїна й смерть, де кінь промчав оцей
По згарищах і по тілах людей,

І Русь побачила віддалеки
Лісних пожеж гігантські язики.

Приніс північний вітер на Волинь
Чад погару і шум палахкотінь,

І пломеніли небеса весь час,
І люд сказав:—«Це німці йдуть на нас!»

У княжий табір вісник вість приніс,
Що меч тевтона над Волинню звис,

Та князь Данило вже не раз гадав,
Що Русь почує гук німецьких лав,

Що прийде день—приваблять хижаків
Плоди слов'янських пишнорунних нив.

Тому свою, в кольчуги вбрану, рать
Напоготові мусив він тримать,

І кликнув клич до воїв з всіх осель
Князь і державець галицьких земель.

На княжий клич вдягають вояки
Високі, гостроверхі шишаки,

Спитують луків силу бойову,
Напружуючи жильну тетиву,

І, бризкаючи іскрами, коваль
Вигострює мечів двосічних сталь,

Щоб ці мечі змогли пересікти
Німецьку кість крізь лати і щити.

Дружина мужу зброю подає:
— «Цілую я озброєння твоє,—

Нехай вона нам перемогу дасть,
Коли ж не зможе відвернуть напасть,

То краще вмерти в битві від меча,
Ніж вкритися ганьбою втікача».

Вкладає матір в руки сина спис:
— «На захист краю зброю ти підніс, —

Як вірний син, служи ж тепер всякчас
Своїй землі, цій матері всіх нас».

В кольчужні кільця дівчина вплете
Свого волосся пасмо золоте:

— «Нехай воно, в залізну вплівшись
сіть,
Юнацьке серце в битвах захистить,—
Коли б це серце ляком пройнялось,
То сивим стало б золото волось».

Виносять стяги з галицьких воріт,
Подільський шлях б'ють тисячі копит,

Жовтавий Буг нуртує спід корми
Човнів, обсілих збройними людьми,

Суремна мідь співає знад Дністра
І князь рече до воїнів:—«Пора!

Не гоже бути під крижовником
Вітчизні нашій»*—Він бере шолом

І ратну вість вояцтву подає,
Вінчаючи ясне чоло своє.

Вся Україна чує крок дружин,
Які спішать на збір у Дрогичин;

Волинський праліс, нетрища глухі
Обабіч обступають їм шляхи,

Сичить земля під копитом коня,
Замшілу стежку морок заслоня,

Ведмежий рев і зубрій рик в лісах,
І скрикує дитячим зойком птах.

---

* Слова князя Данила Галицького, збережені в літопису.

Живе тут в тьмі незайманих дібров
Відлюдний смолокур і звіролов,

Та з хиж лісних виходять люди всі
Назустріч світлим воїнам Русі

І перед військом впевнено ідуть,
У Дрогичин показуючи путь.

По плесах Бугу в золотій імлі
Пливуть широкогруді кораблі,

По встеленій ромашками траві
Дружинники ступають бойові.

Проходять мимо князя їх ряди:
— «На поле слави, князю, нас веди!

Хай знає зграя рицарських гульвіс,
Як б'є наш меч, як пробива наш спис!»

І дивиться злотовборний князь
На рать, що в древній Дрогичин
зійшлась,

І громовиця помсти, як гроза,
Його спокійні очі проріза:

— «Гей, рицарю жадібний, стережись!
Ось витязі слов'янські підвелись

І бистролетні птиці наших стріл
Нап'ються крові із німецьких жил,

І першим сонце хлинуло звідтіль,
Як перший воїн українських піль.

А військо йшло по сонцю, по путі,
Яку встеляли мева золоті,

І несла в далеч сонячна ріка
Високу й грізну тіль войовника.

Йшли списники, піднісши догори
Настромлені на довгий спис багри;

Йшли мечники, врочисто несучи
Свої прями, як промені, мечі;

Йшли лучники, сховавши в колчани
Рій бистрих стріл—разючий дощ війни,—

Йшло вояцтво, брацтво ратних діл,
І сходило із пагорбу на діл,

Шикуючись у лави бойові
На оболоні, на грузькій мокві.

За ними йшла неждана тишина,
Та враз озвалась сурма голосна,—

В суремнім співі, що лунать пішов,
Спливла, як хмарка, княжа хоругов.

Огорнутий багрянцем опанчі,
Тримаючи десницю на мечі,

Данило їхав. Гримотів за ним
Кінноти тисячокопитний грім.

Цей грім копит і сурм тривожний спів
До рицарів луною долетів,

І вдарили серця їх в сталь кольчуг,
І Бруно подививсь тоді навкруг,

І так промовив рицарській юрбі:
— «Цей край слов'янський віддано тобі!

Кого впіймаєш—тим петля і меч,
Кого живим залишиш—оні меч!

Щоб на Русі ми владними були,
Вперед, германці!»—Роги заревли,

Ударили важчезні скакуни
Твердим копитом об трусські лани,

Аж виплескались води із криниць,
Аж, свиснувши, схилились лози ниць.

Мнучи чагарник, зсунувся й помчав
Залізний клин залізнокутих лав,

Щоб ворога розбити пополам,
Зламати слупи дрогичинських брам.

Гарчать короткі вигуки людей,
Об лати б'ються крила їх керей,

А на шоломах, що вкривають рать,
Зловісно роги буйвола стирчать.

Довжезний спис нахилено вперед,
Натягнуто рипучий арбалет,

Та гружений залізом битви кінь
Ногами загрузає в болотинь.

І рветься знавісніло із води,
Розладнуючи бойові ряди.

Клятьба. Слова прокльонів і погроз.
Раптовий свист із недалеких лоз

І, тремтючи, стріла свій дзьоб вганя
В криваве око першого коня.

Шаліє кінь, зметнувшись на диби,
Вудила рвуть обвислий шмат губи.

Остроги поряць ребра скакуна—
Вперед!—Крик труб повторює луна.

Знов свист і свист, і мерехтіння стріл.
Хитнувся ратищ смертоносний схил.

З кущів, з купавин, плазом, як вужі,
Повзуть слов'яни, стиснувши ножі.

Піднісся ніж—і цівка б'є густа
В коня з розпоротого живота,—

Він ще несеться, скровлюючи лан,
Та падають укупі кінь і пан,

І воїн німця в шпари лат вража
Ударом вузьколезого ножа.

Вже впав на землю рицар не один,
Порушивши рядів залізний клин,

Та й труп на трупі зупинить не міг
Скаженого заліза дикий біг.

Дружина руських вгору вже звела
Багри стягати рицарів з сідла

І задзвенів, як в бурю дзвонить бір,
Метал могутньо змахнутих сокир.

Мовчало військо. Гук зростав. Ще
мить—

І дрогичинська битва загримить.

Хропіння коней. Вигук. Гуп копит.
Сталь цілить в сталь. Удар списа об щит.

Чиїсь прокльони. Стогони чиїсь.
Зіткнулися. Зійшлися. Завелись.

Б'є волиняк по латах навманя,
Аж лопає узорчата броня;

Чернігівський сумирний гречкосій
Стромляє в німця спис гранчастий свій;

Темніє харалужний меч киян
Від крові димних, чорнокраїх ран,

А галицького келепа злий дзьоб
Крізь забороло всаджується в лоб.

Щит тисне щит. Тріщать кістки й списи.
Предсмертний зойк. Захрипті голоси.

Хтось вп'явся в горло ворогу. Хтось впавав.
Залізний скрегіт. Гупання булав.

Кипить над полем сонце, порох, чад,
Та німці в бій ведуть за рядом ряд

І, розтягнувшись лавою, разять
Розсипану по полю пішу рать,

На кручах, в полі, в заростях узлісь
Ще билися, боролись і сіклись.

Та скрізь, в червлений руський щит
б'ючи,

Блищать зухвалі рицарські мечі.

І вже до міста скаче навпростець
Гонитвою захоплений їздець.

Осад замкнув ворота. На стіні
Смола клекоче в чорнім казані

І темнозорі, яросні жінки
Ллють вариво димуче в черпаки.

До стін!.. В цю мить зза надбережних
гір,

З долин, де шумно розступився бір,

У сяйві стягів, в славі бойовій
Кіннота руських вимчала на бій.

І знов над нею, наче срібний птах,
Летів, лелів і маяв княжий стяг.

— За Русь, за честь!—Залізний
шестопер
Данило владним вимахом простер

І валом сяйва, сталі й дужих тіл
На німця військо хлинуло з двох крил.

Жахнувшись, обернулись вороги—
І в їх щити вгрузає зуб клюги,

Летять шоломи, як череп'я, з чол,
Розламуються гратки заборол,

І навстріч смерті злякано пливе
Лице тевтона сине і криве.

Свій хижий меч він ронить спроквола
І падає, гуркочучи, з сідла.

Так сотня впала—стугонить стократ
Гупня на землю звалюваних лат

І сто червоних рицарських борід
Стирчить з трави за руським військом
вслід.

Сам Бруно бачить рицарства розгром,
Сильніше примощовує шолом:

— «Якщо не славу—смерть знайду собі,
Але додому не верну в ганьбі».

Вп'ялиєсь в коня остроги золоті,
Кривавий хрест палає на щні,
Шалений Бруно скаче стрімголов,
В бою шукає княжу хоругв,—
Ось там, де смертна сіна затяглась,
В кольчuzі срібній сяє вражий князь.
Мечем до нього прорубати путь!
Назустріч коні скачуть і хропуть;
Ворожий спис розсічено мечем,
Чиясь рука летить разом з плечем;
Мета все ближче. Ще один розгін—
І меч зведе над руським князем він!
Раптово хтось з купавин вирина
І падає під ноги скакуна.
Скакун реве, спиняє лютий біг,
Аж лопають підтяті жили ніг,
Вриваються попруги на сідлі
І кінь вклякає лобом до землі.
Великі руки зводять булаву
І Бруно тяжко грюпає в тразу—
Він захрипів, заляскав сталлю й втих,
Прикований вагою лат своїх,
А переможець став тоді над ним
У постолах і в одягу льнянім.

Цей добрий вой Данилових дружин,
Веселозорий, юний слов'янин:

— «Здоров, німчаю! Е, німецький рак
В залізній шкаралущі вже заляк.

Не так забився, як злякався. Що ж,—
Ми гоїмо і не таких вельмож...»

В цю мить Данило підскакав сюди:
— «Хай стане він! На ноги пса зведи!»

Торохтячи листами м'ятих лат,
Підвівся Бруно й заточивсь назад—

Він з князем стрівся до лица лицем.
— «Ти, воєводо, в брані попав живцем?»

Гаразд! Потопчеш довгий східний шлях,
Та з ланцюгами бранця на ногах.

Ведіть його—він сам іти не звик!»
І князь од Бруно відвернувся вбік

І тихо рушив у вечірній млі
По полю бою, по страшній землі,

Де вкрив туман грозою битий діл,
Де вже загасли блискавиці стріл,

Де відгрімилі лютих січ громи
І зганьблений нападник ліг кістьми.

— «Від грому битви—воям змовив
князь—
Німеччина сьогодні затряслає.
Смертельний шлях для неї—шлях
на Схід,—
Таким він є і буде сотні літ,
Бо добрі вої родяться в краю,
І німцям землю не дадуть свою.
То ж втрить з лица боїв кривавий піт,
Мечем востанне заgrimить об щит,—
Хай грізним дзвоном збройна сталь
і мідь
Про перемогу нашу сповістить,
Хай світ вчуває в цій гучній ясі
Що не владичить німцям на Русі!»
І кожен воїн відказав—«Амінь»,
Звитяжний меч простерши в далечинь.

Полтавська Обласна
БІБЛІОТЕКА

З М І С Т

В д н і в і й н и

Стор.

Клятва	5
Летить, орли	6
Пошади псам нема	8
Базада про подвиг	9
Залізний хрест	11
Наш танк	13
Стяг на багнеті	14
Твій син	16
Пам'яті Ватутіна	19
Епізод	20

С т а л і н г р а д с ь к и й з о ш и т

Вступ	25
Вітер зі Сходу	29
Напередодні	31
Біля хати	32
Дорога	35
На переправі	37
На березі	39
На командному пункті	42
В яру	45
Прорив	52

Київські етюди

I. На зівому березі	59
II. На вулиці	61
III. Біля університету	62
IV. Яр	63
V. Ранок	66
VI. На площі	68
VII. Будівничий	69

Данило Галицький

I.	77
II.	85